

Marcin Böhm

Uniwersytet Opolski

<https://orcid.org/0000-0002-5393-3176>

Konstantyn Porfirogeneta o chorwackiej flocie w pierwszej połowie X wieku – łodzie czy statki?

<https://doi.org/10.15633/9788363241742.05>

Konstantyn Porfirogeneta (905–959) był pochodzącym z dynastii Macedońskiej cesarzem Bizancjum, o niezwykle szerokim spektrum zainteresowań, co przełożyło się na szereg źródeł, których autorstwo przypisuje się jemu lub ludziom bezpośrednio z nim związanym¹. Jedno z nich

1 Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio* (dalej: DAI), ed. G. Moravcsik, trans. R. J. H. Jenkins, Washington 1993; J. D. Bury, *Constantinus VII, Porphyrogenetos, emperor of the East. The early history of Slavonic settlements in Dalmatia, Croatia & Serbia*, London 1920; *Vom Bauernhof auf den Kaiserthron: Das Leben des Kaisers Basileios I., des Begründers der makedon. Dynastie. Beschrieben von seinem Enkel, dem Kaiser Konstantinos VII. Porphyrogenetos*, hrsg. von L. Breyer, Graz–Wien–Köln 1981; Constantine VII, *Three treatises on Imperial military expeditions*, ed. tr. J. F. Haldon, Vienna

De administrando imperio zawiera opisy ludów i plemion, które pojawiły się w bizantyńskiej strefie wpływu za rządów jego rodziny. W tej grupie znalazły się zatem ludy słowiańskie, zamieszkujące w X wieku ziemie należące kiedyś do cesarstwa, które leżały na Bałkanach. Jednym z plemion wymienionych przez uczonego basileusa są Chorwaci, których pochodzeniu, historii i miejscu zamieszkania nad Adriatykiem Konstantyn w tym dziele poświęca wiele miejsca². W jednym z rozdziałów *De administrando imperio*, dokładnie w 31, pojawia się wątek, który ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia niniejszego artykułu. Porfirogeneta opisuje bowiem możliwości militarne ochrzczonych Chorwatów, w tym ich siły morskie, wraz z dokładnym wyliczeniem rodzaju wykorzystywanych przez nich statków i okrętów. Dlatego celem niniejszego studium jest przedstawienie potencjału militarnego Chorwatów na morzu w tym okresie w świetle relacji Porfirogenety, wraz z dokładną analizą rodzajów wykorzystywanych przez nich jednostek pływających.

-
- 1990 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 28); Constantin Porphyrogénète, *Le livre des cérémonies*, ed. A. Vogt, Paris 1967, t. 1–4; Constantine Porphyrogennetos, *The Book of Ceremonies*, transl. A. Moffat, M. Tall, vol. 1–2, Canberra 2012; na temat jego twórczości zob. O. Jurewicz, *Historia literatury bizantyńskiej*, Wrocław 1984, s. 170–178; A. Kazdan, A. Cutler, Constantine VII Porphyrogennetos, [w:] *The Oxford Dictionary of Byzantium* (dalej: ODB), ed. A. Kazdan, t. 1, New York–Oxford 1991, s. 502–503.
- 2 H. Gregoire, *L'origine et le nom des Croates et des Serbes*, „Byzantion” 17 (1944–1945), s. 88–118; M. Ančić, *Imperij na Zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću*, „Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru” 41 (1999), s. 3–9; T. Živković, *Constantine Porphyrogenitus' kastrá oikoumena in the Southern Slavs principalities*, „Historical Review” 57 (2008), s. 9–28; T. Živković, *Constantine Porphyrogenitus' Source on the Earliest History of the Croats and Serbs*, „RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest” 42 (2010), s. 117–131; T. Živković, *A unknown source of Constantine Porphyrogenitus*, „Byzantinoslavica” 68 (2010), s. 129–143; T. Živković, *Nova tumačenja vesti o južnoslovenskim gentes u De administrando imperio vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita (944–959)*, „Godišnjak” 41 (2012), s. 201–210; D. Džino, *Local knowledge and wider contexts: stories of the arrival of the Croats in De Administrando Imperio in the past and present*, [w:] *Byzantium, its neighbors and its cultures*, Brisbane 2014, s. 89–104 (Australian Association for Byzantine Studies); M. Lončar, *Vremenski nesklad između odlomaka 31. poglavlja De administrando imperio*, „RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest” 42 (2010), s. 107–116; P. Stjepenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204*, Cambridge 2000, s. 28; O bizantyńskiej władzy nad Dalmacją patrz: I. Goldenstein, *Byzantine Presence on the Eastern Adriatic Coast 6th–12th Century*, „Byzantinoslavica” 57 (1996), s. 259–268; T. Živković, *Uspenskij's Taktikon and the Theme of Dalmatia*, „Byzantina Symmeikta” 17 (2005–2007), s. 49–87.

Warto w tym miejscu rozpocząć od zacytowania tego materiału źródłowego, z którego będziemy korzystać. Basileus Konstantyn przytacza w następujący sposób dane liczbowe związane z chorwacką wojskowością X wieku:

„Ὅτι ἡ βαπτισμένη Χρωβατία ἐκβάλλει καβαλλαρικὸν ἕως τῶν
ξ' χιλιάδων, πεζικὸν δὲ ἕως χιλιάδων ρρ' καὶ σαγήνας μέχρι τῶν π' καὶ
κονδοῦρας μέχρι τῶν ρ'. Καὶ αἱ μὲν σαγήναι ἔχουσιν ἀνὰ ἀνδρῶν μ',
αἱ | δὲ κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν κ', αἱ δὲ μικρότεραι κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν ἰ.
Ὅτι τὴν πολλὴν ταύτην δύναμιν καὶ τὸ τοῦ λαοῦ πλῆθος εἶχεν
ἡ Χρωβατία μέχρι τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη. Κάκεινου μὲν τελευταί-
σαντος, τοῦ δὲ υἱοῦ αὐτοῦ, Μιροσθλάβου ἄρξαντος ἔτη τέσσαρα καὶ
ὑπὸ τοῦ Πριβουνία βοεάνου ἀναιρεθέντος, καὶ διχονοιῶν καὶ πολλῶν
διχοστασιῶν εἰς τὴν χώραν γενομένων, ἠλάττωται καὶ τὸ καβαλλαρικὸν
καὶ τὸ πεζικὸν καὶ αἱ σαγήναι καὶ αἱ κονδοῦραι τῆς ἐξουσίας τῶν Χρωβά-
των. Ἄρτιως δὲ ἔχει σαγήνας λ', κονδοῦρας μεγάλας καὶ μικρᾶς *** καὶ
καβαλλαρικὸν *** καὶ πεζικὸν ***³”.

Dzięki powyższemu wyliczeniu wiemy, że schrystianizowana Chorwacja była w stanie wystawić 60 tysięcy jeźdźców („καβαλλαρικὸν”), 100 tysięcy piechurów („πεζικὸν”), do tego 80 jednostek w typie galery („σαγήνας”), wreszcie 100 mniejszych łodzi („κονδοῦρας”). Dalej basileus informuje nas, że owe większe jednostki („σαγήνας”) mogły przenosić na swoich pokładach 40 mężczyzn. W wypadku tych mniejszych łodzi („κονδοῦρας”), wspomina, że były ich dwa rodzaje różniące się wielkością: większe miały załogi składające się z 20 mężczyzn, podczas gdy mniejsze z 10 („μικρότεραι κονδοῦραι”). Taki stan rzeczy według Konstantyna miał się utrzymywać do śmierci Krzesimira, zaś jego syn Mirosław zaledwie po czterech latach panowania został odsunięty od władzy przez bana Pribouniasa (Pribina), co doprowadziło do upadku chorwackiej potęgi

3 DAI, paragraf 31, v. 71–83, s. 150; F. Curta, *Southeastern Europe in Middle Ages 500–1250*, Cambridge 2006, s. 195; M. Lončar, *Vremenski nesklad*, dz. cyt., s. 109; L. Havlíková, *Slavic Ships in 5th–12th Centuries Byzantine Historiography*, „Byzantinoslavica” 52 (1991), s. 98; T. Živković, *Contribution to the New Reading about the Constantine Porphyrogenitus’ Statement on the Numbers of Croat Horsemen, Foot Soldiers and Sailors in Early 10 Century*, „Byzantinoslavica” 65 (2007), s. 143.

wojskowej, także tej na morzu. Niestety w końcówce przytoczonego wyżej fragmentu występują lakuny, dlatego wiemy, że Chorwatom w czasach basileusa zostało zaledwie 30 σαγήνας i bliżej nieidentyfikowana liczba „κονδούρας μεγάλας καὶ μικρᾶς”⁴.

Panowanie zarówno Krzesimira (zm. 945), jak i Mirosława (945–949) zbiega się z przejściem samodzielnych rządów przez Konstantyna Porfirogenetę (w 945), dlatego możemy jego powyższą relację dotyczącą Chorwatów traktować jako wiarygodną. Zastrzeżenia może budzić jednak liczebność sił lądowych owego plemienia przedstawionych w paragrafie 31, bowiem 60 tysięcy jeźdźców i 100 tysięcy piechurów, to liczby dość imponujące, co sugeruje zaraz pytania o ich prawdziwość oraz ewentualną konfabulację autora⁵. Nim wrócimy do przytoczonego powyżej tekstu źródłowego, warto w tym miejscu nieco naświetlić rolę Słowian Dalmatyńskich na Morzu Adriatyckim, w okresie poprzedzającym rządy Konstantyna (IX wiek i pierwsza połowa X wieku).

Dla tych ludzi od momentu przybycia nad Adriatyk, to morze nie stanowiło żadnej przeszkody w ich dalszej ekspansji. Objawiała się ona poprzez angażowanie sił morskich w toczące się w Italii konflikty, jak i poprzez zwykłą działalność piracką⁶. Szczególnie aktywni byli tutaj Narentanie, jedno z plemion podległych Chorwatom. Rzuciło ono wyzwanie Wenecji, będącej w IX wieku bizantyńskim protektoratem. Jeden z przywódców tego plemienia miał zostać ochrzczony w tym mieście za rządów doży Giovanniego I Partecipazio (828–837), co miało zabezpieczać Republikę przed atakami z ich strony na morzu⁷. Ta forma nie

4 L. Havlíková, *Slavic Ships*, dz. cyt., s. 98. Na temat słowiańskich łodzi patrz też: P. M. Strässle, *To monoxulon in Konstantin VII Porphyrogennetos Werk De administrando Imperio*, „Etudes balkaniques” 26 (1990) 2, s. 93–106; M. Prosnak, *Próba analizy wartości słowiańskich łodzi jako statków pelnomorskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 9 (1961), s. 35–44; W. Ossowski, *Przemiany w skutnictwie rzeczonym w Polsce. Studium archeologiczne*, Gdańsk 2010.

5 F. Curta, *Southeastern Europe*, dz. cyt., s. 137–138, 195; T. Živković, *Contribution to the New Reading*, dz. cyt., s. 145–149.

6 G. Musca, *L'emirato di Bari*, 847–871, Bari 1964, s. 19; D. Džino, *From Justinian to Branimir. The Making of the Middle Ages in Dalmatia*, London–New York 2021, s. 38–44, 192–194; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969, s. 435–437.

7 *Iohannis Diaconi Chronicon Venetum et Gradense usque ad 1008* (dalej: Iohannis Diaconi), hrsg. von G. H. Pertz, Stuttgart 1846, s. 16 (*Monumenta Germaniae Historica Scriptores*, 7); *Andreae Danduli ducis Venetiarum chronica pre extensum descripta* (dalej:

spełniła jednak oczekiwania, bowiem parę lat później w 836 roku owi Słowianie napadli na powracających z Benewentu Wenecjan, których zabili⁸. Zmusiło to miasto św. Marka do działań zaczepnych wobec jego wszystkich południowo-wschodnich sąsiadów i tak w 840 roku: „Iste namque tercio sui ducatus anno Sclaveniam bellicosus navibus expugnaturam adivit”⁹. Najpierw pokonano Chorwatów i zmuszono ich księcia Miśława do pokoju, a następnie skierowano uwagę na Narentan, których księcia Droisaka również przymuszono do porozumienia się z Wenecjanami¹⁰. Był to krótkotrwały sukces, bowiem kolejny z władców plemienia Narentan, Ljudisław („Liuditus sclavus”), pokonał siły doży i zabił wielu jego ludzi („[...] ubi plus quam centum Venetici interfecti fuerunt [...]”)¹¹. Ten cios dla Republiki pokazał, że nie była ona w stanie walczyć jednocześnie z piratami słowiańskimi i arabskimi, których aktywność w IX wieku na Adriatyku jest widoczna. Korzystając z tego osłabienia miasta św. Marka, w 846 roku Narentanie spustoszyli Caprulae, ośrodek miejski leżący w pobliżu samej Wenecji¹².

W latach późniejszych na Adriatyk przybyła flota bizantyńska pod dowództwem Niketasa Ooryphasa, której zadaniem było odparcie sił Saracenów spod Ragusy (Dubrownika), a przy okazji przepędzenie ich z tego akwenu¹³. Ów bizantyński wódz włączył do działań przeciwko mu-

Andreae Danduli), Bologna–Città di Castello 1938–1958, s. 148 (Rerum Italicorum Scriptores, 12, 1); T. Živković, *On the Baptism of the Serbs and Croats in the Time of Basil I (867–886)*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 1 (2013), s. 40.

8 Iohannis Diaconi, s. 17; Andreae Danduli, s. 149.

9 Iohannis Diaconi, s. 17; Andreae Danduli, s. 150; J. Fine, *The early Medieval Balkans. A Critical Survey from Sixth to the Late Twelfth Century*, Michigan 2000, s. 256.

10 Iohannis Diaconi, s. 17; Andreae Danduli, s. 150; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 222; M. Brković, *Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj*, „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru” 43 (2001), s. 30.

11 Iohannis Diaconi, s. 17; F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Nakladni zavod Matice hrvatske 1990, s. 328; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 222.

12 Iohannis Diaconi, s. 18; Andreae Danduli, s. 152.

13 DAI, paragraf 29, s. 126–128; *Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur* (dalej: Vita Basilii), ed. I. Ševčenko, Berlin 2011, s. 190–194 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 42); *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum libri XIII–XVIII*, ed. T. Buttner-Wobst, Leipzig 1897, s. 425 (Corpus scriptorum historiae Byzantinae 49); *Ioannis Skylitzae Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn, Berlin–New York 1973, 26, s. 146–147 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 5); Đ. Janković, *Crpcko pomorje od 7. do 10. stoljeća*, Srpsko arheološko društvo,

zulfanom słowiańskich mieszkańców południowej Dalmacji, jak i starał się wykorzystać ich potencjał do odzyskania władzy Bizancjum nad Apulią¹⁴. Te działania przybyszy sprawiły, że Chorwaci i Narentanie związali się w tym czasie z Frankami, w opozycji wobec Konstantynopola oraz Wenecji¹⁵. W czasie walk o Bari w latach 870–871 Chorwaci pod wodzą Domagoja (864–876) wystąpili jako sojusznicy Karolingów, dostarczając im swoich łodzi, walnie przyczyniając się do zdobycia tego miasta¹⁶. Ten chorwacki władca był uzurpatorem, który został zmuszony w 865 roku do zawarcia pokoju z Wenecją po tym, jak ta zorganizowała na jego terytorium zbrojną wyprawę morską¹⁷. Dlatego przez resztę swego panowania stawiał on na działania pirackie, którymi destabilizował relacje między Italią a Bałkanami, pustosząc przy tym Istrię, co irytowało Wenecjan¹⁸.

Ooryphasowi udało się rozciągnąć w końcu bizantyńskie zwierzchnictwo nad Narentenami, których działania pirackie ograniczył i około 873 roku zmusił ich do przyjęcia chrztu¹⁹. Ich przejście na stronę cesarstwa nie poprawiło relacji z Wenecjanami, bowiem obie strony walczyły o wpływy w Istrii i Dalmacji. W wypadku Chorwatów nastąpiła zmiana wcześniejszych sojuszy. Wzmocniło się związanie z Bizantyńczykami Domagoja, który wystąpił przeciwko Frankom, pragnąc zrzucić ich zwierzchnictwo

Beograd 2007, s. 61; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 222; J. Pryor, E. Jeffreys, *The Age of Dromon. The Byzantine Navy ca. 500–1204*, Leiden–Boston 2006, s. 49; R. Harris, *Dubrovnik. A History*, London 2006, s. 33.

14 DAI, paragraf 29, s. 126–128; Vita Basilii, 55, s. 198–200; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 222; J. Fine, *The early*, dz. cyt., s. 257.

15 D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 222.

16 DAI, paragraf 29, s. 128; Iohannis Diaconi, s. 19; Ludovici II., *Imperatoris epistola ad Basilium I. Imperatorem Constantinopolitanum missa*, hrsg. von W. Henze, [w:] *Epistolae Karolini aevi*, vol. 5, Berlin 1928, s. 392 (Monumenta Germaniae Historica Epostola, 7); Vita Basilii, 55, s. 200; G. Musca, *L'emirato di Bari, 847–871*, Bari 1964, s. 73, 96; E. Kislinger, *Erster und zweiter Sieger. zum Byzantinisch-Karolingischen Bündnis bezüglich Bari 870–871*, „Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines” 50 (2013), s. 254; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 220; J. Pryor, E. Jeffreys, *The Age of*, dz. cyt., s. 49; L. Havlíková, *Slavic Ships*, dz. cyt., s. 98; M. Brković, *Diplomatička analiza*, dz. cyt., s. 31; T. Živković, *On the Baptism*, dz. cyt., s. 42; B. M. Kreutz, *Before the Normans. Southern Italy in the Ninth and Tenth Century*, Philadelphia 1991, s. 45.

17 Iohannis Diaconi, s. 19; Andreae Danduli, s. 155; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 220.

18 Iohannis Diaconi, s. 20; Andreae Danduli, s. 157; G. Musca, *L'emirato di Bari*, dz. cyt., s. 106.

19 Vita Basilii, 54, s. 196; G. Musca, *L'emirato di Bari*, dz. cyt., s. 107; J. Fine, *The early*, dz. cyt., s. 257.

po śmierci cesarza Ludwika II (825–875). W wojnie, którą rozpoczął, miał przeciwko sobie sojusz Wenecjan z Frankami wschodnimi²⁰. Z Chorwatami udało się Wenecjanom porozumieć dopiero po śmierci Domagoja i zawrzeć pokój, zaś „Tamen adversus Narrentanos cum quibus iurgium habebat, exercitum missit”²¹. Potomków Domagoja od władzy odsunął powracający z Konstantynopola Zdesław, syn poprzedniego władcy Trpimira, tylko po to, aby po krótkich rządach samemu zostać zamordowanym przez Branimira (879–892)²².

W sierpniu 887 roku doża Pietro I Candiano (842–887) zaatakował Narentan, zmuszając ich do ucieczki („Qui cum sine effectu reversus esset, tunc per semet ipsum cum 12 navibus mense Augusto in Mare hostiliter est egressus, et ad montem Scavorum perveniens, in loco qui vocatur Mucules exivit, licet cum paucis”)²³. W pobliżu Makarskiej („Mucules”) jego ludzie zniszczyli toporami 5 ich okrętów („quinque naves ilorum que ibi erant, securibus fregit”)²⁴. Te sukcesy Wenecjan zaalarmowały sąsiadów Narentan, którzy udzielili im pomocy i 18 września 887 roku doszło do bitwy, w czasie której poległ sam doża, zaś Dalmatyńscy Słowianie na ponad pół wieku pozbyli się widma jarzma Republiki na sobą²⁵. Brak wojen Słowian Dalmatyńskich z Wenecjanami wynikał zapewne z faktu rosnącej potęgi Bułgarii, która pod panowaniem Symeona (866–927) zagarnęła ziemie serbskie i przejściowo podporządkowała sobie większość bałkańskich wybrzeży adriatyckich. Po jego śmierci Narentanie zwrócili się przeciwko swoim konkurentom/sojusznikom Chorwatom. Wiązać to należy z faktem podpadnięcia Narentan pod władzę pana Serbów, Czasława Klonimirovića (933–960)²⁶. Korzystając w latach czterdziestych

20 J. Fine, *The early*, dz. cyt., s. 261.

21 Iohannis Diaconi, s. 20; Andreae Danduli, s. 157.

22 Iohannis Diaconi, s. 21; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 234; T. Živković, *Constantine Porphyrogenitus' Source*, dz. cyt., s. 122; J. Fine, *The early*, dz. cyt., s. 261.

23 Iohannis Diaconi, s. 22; Andreae Danduli, s. 163; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 222.

24 Iohannis Diaconi, s. 22; Andreae Danduli, s. 163; D. Džino, *From Justynian*, dz. cyt., s. 222.

25 Iohannis Diaconi, s. 22; Andreae Danduli, s. 163; J. Pryor, E. Jeffreys, *The Age of*, dz. cyt., s. 67; M. Brković, *Diplomatička analiza*, dz. cyt., s. 32; R. Harris, *Dubrovnik*, dz. cyt., s. 34.

26 DAI, paragraf 32, s. 156–158; T. Živković, *Nova tumačenja*, dz. cyt., s. 205; M. J Leszka, K. Marinow, *Carstwo Bułgarskie, polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura, 866–971*, Warszawa 2015, s. 136–138.

X wieku z osłabienia walkami wewnętrznymi państwa Chorwatów, Narentanie odebrali im władze nad wyspami Brač i Hvar²⁷. Później do tego konfliktu włączyli się Wenecjanie, pod wodzą doży Pietro III Candiano (942–959), którzy chcieli pomścić klęski zadane im przez słowiańskich piratów. Silna flota wenecka liczyła 33 okręty („triginta et tres naves”), z dwójką dowódców stojących na jej czele – Urso Badovario i Pietro Rozollo – nie była w 948 roku w stanie złamać oporu Narentan, a co więcej Wenecjanie musieli po porażce tej ekspedycji płacić Słowianom trybut przy próbie żeglugi przez ich wody²⁸.

Mając na uwadze powyższe informacje o działalności sił morskich dalmatyńskich Słowian w IX i X wieku, powinniśmy powrócić do tekstu uczonego basileusa, mówiącego o wielkości sił morskich Chorwatów. Jak zauważył jeden z serbskich badaczy Tibor Živković, dane dostarczone przez Porfirogenetę w kontekście sił morskich tego plemienia należy uznać za wiarygodne, bowiem łączna liczba marynarzy obsługujących liczącą 180 jednostek flotę wynosiła zaledwie 4500 ludzi²⁹. Słusznie zatem porównuje on całą siłę floty chorwackiej do jednej eskadry floty bizantyńskiej liczącej około 15 dromonów³⁰. Założył tak, opierając się na informacjach, że okręty wchodzące w skład sił morskich Bizantyńczyków w X wieku miały załogi liczące w kolejności: pamphilia między 110 a 120 ludzi, chelandion 160, zaś dromon do 300³¹. Taka dysproporcja sił morskich nie wypada, zdawać się mogło, zbyt korzystnie dla Chorwatów, ale jest jak najbardziej realistyczna.

Większe jednostki Chorwatów, a mamy ich wymienionych u Konstantyna 80, mogły zabrać na swój pokład 40 mężczyzn, podczas gdy mniejsze, których było 100, miały załogi składające się z 20 lub 10 mężczyzn. Dzięki pracy chorwackich archeologów wiemy, jak wyglądały opisywane przez Konstantyna Porfirogenetę jednostki. Pierwsza z wymienionych

27 J. Fine, *The early*, dz. cyt., s. 265.

28 Iohannis Diaconi, s. 24; Andreae Danduli, s. 173; J. Pryor, E. Jeffreys, *The Age of*, dz. cyt., s. 67; R. Harris, *Dubrovnik*, dz. cyt., s. 34.

29 T. Živković, *Contribution*, dz. cyt., s. 151–152.

30 T. Živković, *Contribution*, dz. cyt., s. 151–152.

31 J. H. Pryor, *Types of ships and their performance capabilities*, [w:] *Travel in Byzantine World*, ed. R. Macrides, Birmingham 2000, s. 39–41; J. Pryor, E. Jeffreys, *The Age of*, dz. cyt., s. 254–262.

(„σαγήνας”) miała do 15 metrów długości, zaś druga (κονδούρας) pomiędzy 7 a 8 metrami³². Były to zatem jednostki, którym znacznie bliżej do łodzi, niżeli do statku. Waldemar Ossowski wiele lat temu zaproponował w jednej ze swoich prac podział słowiańskich jednostek śródlądowych znajdujących na ziemiach polskich ze względu na długość kadłuba: „poniżej 7 m – mała łódź; 7–15,4 m – łódź; 15–20 m – duża łódź/mały statek; 20–24 m – statek; powyżej 24 m – duży statek”³³. Gdy odniesiemy tę typologię do skutniczych dzieł Chorwatów oraz innych Słowian południowych, zarówno κονδούρας, a także σαγήνας podchodzą pod kategorię typowych łodzi słowiańskich, które nadawały się do żeglugi zarówno po morzu, jak i po śródlądziu. Tego typu łodzie popularne były w całym świecie słowiańskim. Havlíková wspomina o podobnych znalezionych w Łabie i Morawie, które pochodziły z X wieku i miały od 5 do 10 metrów długości³⁴. Podobne łodzie pochodzą również z ziem polskich, np. wrak z Łądu³⁵.

Nie mamy w wypadku łodzi Chorwatów do czynienia z jednostkami w typie dłubanek, ale raczej z łodziami klepkowymi nieco mniejszymi od typu „ἀκάτια”, a zbliżonymi rozmiarami do „myoparo”, innego typu wykorzystywanej na Adriatyku łodzi³⁶. Możemy nawet przypuszczać, że „κονδούρας” był wymiennym określeniem z „myoparo”, które na swój pokład miały brać od 10 do 15 ludzi³⁷. Sophocles tłumaczy termin „κονδούρας”, korygując zapis – „κοντούρα/κέρκουρος”, jako określenie na „[...] a kind of light vessel [...]”³⁸, zaś „myoparo” autorzy słownika

32 T. Živković, *Contribution*, dz. cyt., s. 151–152; R. Jurić, S. Sutlović, B. Vilhar, *The Early Croatian Boats from Nina*, Diadora 18 – 19 (1997), s. 383; R. Jurić, *Ranohrvatski brodovi iz Nina*, „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 37, uredio: Mate Suić Zagreb, nakladnik Zavod za povijesne znanosti HAZU”, Zadar 1995, s. 80.

33 W. Ossowski, *Przemiany w szkutnictwie*, dz. cyt., s. 9.

34 L. Havlíková, *Slavic Ships*, dz. cyt., s. 93.

35 W. Ossowski, *Przemiany w szkutnictwie*, dz. cyt., s. 35–36.

36 M. Böhm, *Łodzie w działaniach obłączniczych na jeziorze. Dwa epizody z czasów Aleksego I Komnena*, „Prace Historyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego” 135 (2008), s. 17–19; M. Böhm, *The Byzantine boats in the era of the Comnenian dynasty*, [w:] *Dialog intercultural polono-moldovenesc Culegere de studii. Materialele Congresului Științific Internațional Polono-Moldo-Român: Educație – Politică – Societate III/1–4 (2019)*, s. 282–284.

37 M. Böhm, *The Byzantine*, dz. cyt., s. 283.

38 E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the the Roman and Byzantine Periods*, Hildesheim–New York 1975, s. 680.

łaciny tłumaczą jako „[...] a kind of light piratical vessel [...]”³⁹. W wypadku zaś „σαγήνας” Sophocles przekłada ten termin, sugerując, że jest to rodzaj jednostki żaglowej⁴⁰. Nazwa tego typu łodzi wywodzi się zapewne od określenia „σαγήννεία”, czyli połowu za pomocą sieci. Opierając się na samym tylko nazewnictwie większego z typu łodzi używanych przez Chorwatów, nasuwają się przypuszczenia, że mamy tutaj do czynienia z łodziami, które służyły w czasie pokoju do połowu ryb, i które doraźnie przerabiano na jednostki wojenne. Może ten obraz wydawać się nieco błędny, ale pokazuje, że podstawową siłą Chorwatów na morzu były ich łodzie, nie zaś okręty lub statki.

Chorwaci, wybierając łodzie jako swoje główne środki transportu morskiego oraz podstawę ich sił morskich dostosowali się do akwenu, nad którym przyszło im żyć. Wybrzeże Dalmacji z 1246 wyspami (z których większość jest także współcześnie niezamieszкана), głębokimi zatokami, wreszcie przeszkodami w postaci podwodnych skał, raf czy mielizn zapewniało rozległą przestrzeń do żeglugi. Rozwinięte od czasów rzymskich w tym regionie rybołówstwo wraz z setkami dogodnych przystani, między którymi żegluga w średniowieczu nie była długotrwała, zachęcało do eksploracji morza i jego zasobów. Rybołówstwo w połączeniu z piractwem stanowiło więc klucz do sukcesu Chorwatów. Do tego lasy Dalmacji pełne były dębów i innych drzew kluczowych dla szkutnictwa. Małe i zwrotne łodzie, wykorzystujące siłę wiosła, wspartą żaglem, pozwalały zapewne na wymanewrowywanie znacznie większych jednostek weneckich i przejście do walki abordażowej, czy w razie zagrożenia ucieczkę na zbyt płytkie dla wroga mielizny. W taki sposób walczyli z Bizantyńczykami Rusowie, dlatego możemy założyć, że w podobny sposób działali Chorwaci, czy wspomniani w tej pracy Narentanie. Wtedy mniejsze rozmiary słowiańskich łodzi i ich liczebność stawały się ich atutem, bowiem siedzący na ich pokładach wojownicy mogli atakować z kilku kierunków wroga jednostkę, skutecznie uniemożliwiając jej obronę. Głównym przeciwnikiem Chorwatów byli przede wszystkim w badanym okresie Wenecjanie, bowiem z racji położenia geograficznego, to oni najbardziej byli zainteresowani bezpieczną

39 E. A. Andrews, W. Freund, C. T. Lewis, C. Short, *A Latin dictionary: founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary*, Oxford 1879, s. 1182.

40 E. A. Sophocles, *Greek Lexicon*, dz. cyt., s. 975.

żegluga po Adriatyku oraz dostępem do leżących wzdłuż wybrzeży Dalmacji portów, oraz dalmackich lasów, niezbędnych dla stale potrzebujących budulca weneckich stocznii. Owe porty Dalmacji w czasach Konstantyna Porfirogenety, mimo parcia ze strony Chorwatów i innych Słowian, ciągle posiadały łączność z metropolią, co udowodniły działania floty bizantyńskiej po muzułmańskim ataku na Raguzę. Chorwatom i Narentanom nie udało się zaprowadzić permanentnej słowiańskiej talassokracji na Adriatyku, także dlatego, że osiągnane przez nich sukcesy były tylko tymczasowe. Wynikało to w dużym stopniu z czynników wewnętrznych, jak walki między poszczególnymi ludźmi, aspirującymi do pełni władzy nad Chorwatami, Narentanami i Dalmacją, co słusznie przytacza Konstantyn, mówiąc o osłabieniu ich potęgi po obaleniu Mirosława. Drugim biegunem są czynniki zewnętrzne, w szczególności jeden – Wenecja. Można nawet nieco przewrotnie w tym miejscu stwierdzić, że to dzięki walkom z piratami słowiańskimi Wenecjanie w XI wieku staną się główną siłą morską na Morzu Adriatyckim, zastępując na tym polu skutecznie flotę Bizancjum.

Abstract

Constantine Porphyrogenitus on the Croatian fleet in the first half of the 10th century – boats or ships?

One of the tribes mentioned by the learned emperor are the Croats, whose origin, history and place of residence on the Adriatic Sea, Constantine devotes a lot of attention to this work. In one of the chapters of *De administrando imperio*, exactly in 31, there appears a thread that is of key importance for this article. Porphyrogenitus describes the military capabilities of baptized Croats, including their naval forces, along with a precise enumeration of the types of ships and ships used by them. Therefore, the aim of this study is to present the military potential of the Croats at sea in the first half of the 10th century in the light of the reports of Porphyrogenitus, together with a detailed analysis of the types of vessels used by them. Larger units of Croats, and we have as many as 80 of them mentioned in Constantine, could take 40 men on board, while the smaller ones, of which there were 100, had crews of 20 or 10 men. Thanks to the work

of Croatian archaeologists, we know what the units described by Constantine Porphyrogenitus looked like. The first (σαγήνας) was up to 15 meters long, while the second (κονδούρας) was between 7 and 8 meters long. They were, therefore, vessels which were much closer to the boat than to the ship. Κονδούρας, as well as σαγήνας come under the category of typical Slavic boats that were suitable for navigation both on the sea and inland. This type of boat was popular all over the Slavic world. The term κονδούρας can be translated as a kind of light vessel. In the case of σαγήνας, it is a type of sailing vessel. The name of this type of boat probably derives from the term σαγήνηα, i.e. fishing with a net. Based only on the names of the larger type of boats used by the Croats, it may be assumed that we are dealing here with boats that were used during peacetime to catch fish, which were temporarily converted into military units.

KEYWORDS: Croatia, Constantine Porphyrogenitus, Byzantium, Dalmatia, Croatian fleet, Venice

Bibliografia

Źródła

- Andreae Danduli ducis Venetiarum chronica pre extensum descripta*, Bologna–Città di Castello 1938–1958 (Rerum Italicorum Scriptores 12, 1).
- Bury J. D., *Constantinus VII, Porphyrogenetos, emperor of the East. The early history of Slavonic settlements in Dalmatia, Croatia & Serbia*, London 1920.
- Chronicon Salernitanum, A critical edition with Studies on Literary and Historical Sources and on Language*, ed. U. Westerbergh, Stockholm 1956.
- Chronographiae Quae Theophanis Continuati Nomine Fertur Liber Quo Vita Basilii Imperatoris Amplectitur*, ed. I. Ševčenko, Berlin 2011 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 42).
- Constantine VII, *Three treatises on Imperial military expeditions*, ed. tr. J. F. Haldon, Vienna 1990 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 28).
- Constantin Porphyrogénète, *Le livre des cérémonies*, ed. A. Vogt, Paris 1967.
- Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*, transl. A. Moffat, M. Tall, vol. 1–2, Canberra 2012.
- Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik, transl. R. J. H. Jenkins, Washington 1993.

Vom Bauernhof auf den Kaiserthron: Das Leben des Kaisers Basileios I., des Begründers der makedon. Dynastie. Beschrieben von seinem Enkel, dem Kaiser Konstantinos VII. Porphyrogenetos, hrsg. von L. Breyer, Graz–Wien–Köln 1981.

Ludovici II. Imperatoris epistola ad Basilium I. Imperatorem Constantinopolitanum missa, hrsg. von W. Henze, [w:] *Epistolae Karolini aevi*, vol. 5, Berlin 1928, s. 385–394 (Monumenta Germaniae Historica Epistola, 7).

Iohannis Diaconi Chronicon Venetum et Gradense usque ad 1008, hrsg. von G. H. Pertz, Stuttgart 1846 (Monumenta Germaniae Historica Scriptorum, 7).

Ioannis Skylitzae Synopsis Historiarum, ed. I. Thurn, Berlin–New York 1973 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 5).

Ioannis Zonarae Epitome Historiarum libri XIII–XVIII, ed. T. Buttner-Wobst, Leipzig 1897 (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 49).

Literatura

Andrews E. A., Freund W., Lewis C. T., Short C., *A Latin dictionary: founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary*, Oxford 1879.

Ančić M., *Imperij na Zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću*, „Radovi Zavoda povijesne znanosti HAZU Zadru” 41 (1999), s. 1–20.

Brković M., *Diplomatička analiza papinskih pisama druge polovice IX. stoljeća destinatarima u Hrvatskoj*, „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru” 43 (2001), s. 29–44.

Böhm M., *Łodzie w działaniach obłęźniczych na jeziorze. Dwa epizody z czasów Aleksego I Komnena*, „Prace Historyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego” 135 (2008), s. 7–19.

Böhm M., *The Byzantine boats in the era of the Comnenian dynasty*, [w:] *Dialog intercultural polono-moldovenesc Culegere de studii. Materialele Congresului Științific Internațional Polono-Moldo-Român: Educație-Politică Societate III/1–4 (2019)*, s. 279–289.

Curta F., *Southeastern Europe in Middle Ages 500–1250*, Cambridge 2006.

Džino D., *Local knowledge and wider contexts: stories of the arrival of the Croats in De Administrando Imperio in the past and present*, [w:] *Byzantium, its neighbors and its cultures*, Brisbane 2014, s. 89–104 (Australian Association for Byzantine Studies).

Džino D., *From Justinian to Branimir. The Making of the Middle Ages in Dalmatia*, London–New York 2021.

- Fine J., *The early Medieval Balkans. A Critical Survey from Sixth to the Late Twelfth Century*, Michigan 2000.
- Goldenstein I., *Byzantine Presence on the Eastern Adriatic Coast 6th–12th Century*, „Byzantinoslavica” 57 (1996), s. 259–268.
- Gregoire H., *L'origine et le nom des Croates et des Serbes*, „Byzantion” 17 (1944–1945), s. 88–118.
- Harris R., *Dubrovnik. A History*, London 2006.
- Havlíková L., *Slavic Ships in 5th – 12th Centuries Byzantine Historiography*, „Byzantinoslavica” 52 (1991), s. 89–104.
- Janković Đ., *Српско поморје од 7. до 10. столећа*, Srpsko arheološko društvo, Београд 2007.
- Jurewicz O., *Historia literatury bizantyńskiej*, Wrocław 1984.
- Jurić R., *Ranohrvatski brodovi iz Nina*, „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 37, uredio: Mate Suić Zagreb, nakladnik Zavod za povijesne znanosti HAZU”, Zadar 1995, s. 77–91.
- Jurić R., Sutlović S., Vilhar B., *The Early Croatian Boats from Nin*, „Diadora” 18–19 (1997), s. 379–386.
- Kazdan A., Cutler A., *Constantine VII Porphyrogennetos*, [w:] *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. Kazdan, t. 1, New York–Oxford 1991, s. 502–503.
- Kislinger E., *Erster und zweiter Sieger. zum Byzantinisch-Karolingischen Bündnis bezüglich Bari 870–871*, „Recueil des travaux de l’Institut d’études byzantines” 50 (2013), s. 245–258.
- Kreutz B. M., *Before the Normans. Southern Italy in the Ninth and Tenth Century*, Philadelphia 1991.
- Leszka M. J., Marinow K., *Carstwo Bułgarskie, polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura, 866–971*, Warszawa 2015.
- Lončar M., *Vremenski nesklad između odlomaka 31. poglavlja De administrando imperio*, „RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest” 42 (2010), s. 107–116.
- Musca G., *L’emirato di Bari, 847–871*, Bari 1967.
- Ossowski W., *Przemiany w skutnictwie rzeczonym w Polsce. Studium archeologiczne*, Gdańsk 2010.
- Prosnak M., *Próba analizy wartości słowiańskich łodzi jako statków pełnomorskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 9 (1961), s. 35–44.
- Pryor J. H., *Types of ships and their performance capabilities*, [w:] *Travel in Byzantine World*, ed. R. Macrides, Birmingham 2000, s. 33–59.

- Pryor J., Jeffreys E., *The Age of Dromon. The Byzantine Navy ca. 500–1204*, Leiden–Boston 2006.
- Šišić F., *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Nakladni zavod Matice hrvatske 1990.
- Sophocles E. A., *Greek Lexicon of the the Roman and Byzantine Periods*, Hildesheim–New York 1975.
- Stjepenson P., *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204*, Cambridge 2000.
- Strässle P. M., *To monoxulon in Konstantin VII Porphyrogenetos Werk De administrando Imperio*, „Etudes balkani ques” 26 (1990) 2, s. 93–106.
- Wilkes J. J., *Dalmatia*, London 1969.
- Živković T., *Contribution to the New Reading about the Constantine Porphyrogenitus' Statement on the Numbers of Croat Horsemen, Foot Soldiers and Sailors in Early 10 Century*, „Byzantinoslavica” 65 (2007), s. 143–152.
- Živković T., *Uspenskij's Taktikon and the Theme of Dalmatia*, „Byzantina Symmeikta” 17 (2005–2007), s. 49–87.
- Živković T., *Constantine Porphyrogenitus' kistra oikoumena in the Southern Slavs principalities*, „Historical Review” 57 (2008), s. 9–28.
- Živković T., *Forging Unity. The South Slavs between East and West, 550–1150*, Belgrade 2007.
- Živković T., *Constantine Porphyrogenitus' Source on the Earliest History of the Croats and Serbs*, „RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest” 42 (2010), s. 117–131.
- Živković T., *A unknown source of Constantine Porphyrogenitus*, „Byzantinoslavica” 68 (2010), s. 129–143.
- Živković T., *Nova tumačenja vesti o južnoslovenskim gentes u De administrando imperio vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita (944–959)*, „Godišnjak” 41 (2012), s. 201–210.
- Živković T., *On the Baptism of the Serbs and Croats in the Time of Basil I (867–886)*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 1 (2013), s. 33–53.

